

[II]
Paracelsus jako
duchovní zjev

1. Dvojí pramen vědění: světlo přírody a světlo Zjevení

Muž, jehož 400. výročí úmrtí si v dnešní slavnostní den připomínáme, byl pro svůj nesmírný vliv a osobitost ve větší či menší míře předmětem zájmu všech generací. Jeho vliv se projevil zejména na poli medicíny a přírodních věd. Ve filosofické oblasti dal plodný podnět mystické spekulaci. Stejně tak významný byl jeho impuls pro vědu dnes vyhynulou, alchymii, a přispěl tak k jejímu novému rozkvetu. Není žádným tajemstvím, že paracelsovský duch ovlivnil velmi silně ještě Goetha, jak je patrné z druhého dílu jeho *Fausta*.

Není snadné uchopit duchovní fenomén, jakým je Paracelsus, v jeho komplexnosti a předvést jej v celém jeho rozsahu. Na to je příliš rozporuplný či chaoticky mnohostranný při vši své jednoznačnosti a jednostrannosti. Celým svým duchem je v prvé řadě lékařem, jehož živnou půdou je silná náboženská víra. Tak v knize *Paragranum* říká:

„Musíš tedy v Boha věřit poctivě, pořádně, silně, opravdově, celou svou myslí, srdcem, rozumem a myšlenkami, se vši láskou a důvěrou: při takovéhle víře a lásce ti Bůh neodepře svou pravdu a vyjeví ti své dílo, věrohodně, zřetelně a ku potěše. Ale když takovou víru v Boha nemáš, budou tvá díla nedokonalá a budeš v nich mít nedostatek. A tak i lidi v tebe ztratí důvěru.“⁶⁷

Lékařství a jeho požadavky jsou Paracelsovi nejvyšším kritériem. Pomáhat a léčit, to je cíl, jemuž vše slouží a vše se mu podřizuje. Kolem tohoto cíle se soustředí všechny zkušenosti, poznatky i snahy. To je možné jen tam, kde v pozadí působí mocná emocionální vzpruha,

⁶⁷ Ed. Strunz, p. 97.

velká vášeň, která prosta vši reflexe a kritiky proniká celým životem: velký soucit. „Milosrdenství,“ volá Paracelsus, „je učitelem lékařů!“⁶⁸ Milosrdenství má být lékaři vrozené. Soucit, který poháněl a povzbuzoval k dílu tolik velkých lidí, je též Paracelsovou osudovou determinantou kat exochén.

Jeho věda a umění, přejaté od otce, byly nástrojem, jež dal do služeb vášně tohoto velkého soucitu. Dynamis jeho působení, tedy právě soucit, však pocházela ze zdroje veškeré emotionality, z matky, o níž nikdy nehovoří a která svou předčasnou smrtí zanechala v synovi velkou neukojitelnou touhu; a to do té míry, že – nakolik je nám známo – žádná jiná žena k tomuto vzdálenému, o to však mocnějšímu obrazu matky v něm nikdy nedosáhla. Říká-li, že matka dítěte je planetou a hvězdou, platí to snad nejvíc o něm samém. Čím vzdálenější a neskutečnější je tělesná matka, tím dále do hlubin duše proniká synova touha a probouzí onen prvotní a věčný obraz matky, díky němuž pro nás vše, co objímá, opatruje, živí a pomáhá, nabývá podoby matky – od univerzity jako *alma mater* až po personifikaci měst, zemí, věd a ideálů. Matce v její nejvyšší podobě *Ecclesia Mater* zachovává Paracelsus neochvějnou věrnost až do konce, jakkoli zcela bez zábran kritizuje zlořádu v tehdejší křesťanstvu. Nepodlehli velikému pokušení své doby, schizmatu, jakkoli by snad mohl přejít do opačného tábora. Neboť Paracelsus je povaha konfliktní; ano musel takový být, protože bez napětí protikladů není energie, a tam, kde ožívá vulkán, jakým byl on, lze s největší pravděpodobností očekávat střet vody s ohněm.

Církev byla Paracelsovi po celý život matkou. Neměl však jen tuto jednu: druhou mu byla *Mater Natura*. A byla-li jí církev bezpodmínečně, pak *Mater Natura* – při vši skromnosti – nejinak. Paracelsus se sice snaží konflikt obou těchto mateřských oblastí pokud možno zastříti, je ovšem natolik poctivý, že jeho existenci do jisté míry přiznává. Vskutku se zdá, že o tomto dilematu dobře věděl. Říká: „Doznávám se i k tomu, že píšu jako pohan, a přitom jsem křesťan.“⁶⁹ V souladu s tím nazývá patero oddílů svého spisu *Parami-*

⁶⁸ [De caducis, § 1. Huser I, p. 246.]

⁶⁹ „...o kolik je lepší moudrost Krista než přírody, o tolik je také prorok a apoštol lepší než astronom a lékař ... ale dál musím také říct: nemocní

rum de quinque entibus morborum „pagoya“. Pagoyum je jedním z jeho oblíbených novotvarů, hybrid z latinského „paganum“ a hebrejského „gojim“. „Pohanské“ je podle jeho názoru poznání podstaty nemoci, pocházející ze „světla přírody“, a nikoli ze Zjevení. „Magica“ je totiž „praeceptor a paedagogus“ lékaře⁷⁰, který bere své poznání z „lumen naturae“.⁷¹ Není pochyb o tom, že toto „světlo přírody“ představuje pro Paracelsa druhý, takřikajíc nezávislý zdroj poznání. Jeho nejbližší žák Adam von Bodenstein to formuloval následovně: „Spagyris (přírodní filosof) má věci přírody ne na základě autority, nýbrž z vlastní zkušenosti.“⁷² Předlohou k pojmu *lumen naturae* mohl být

potřebují lékaře, a ne všichni apoštolové; a stejně tak i k prognózám je zapotřebí astronoma, a ne vždycky proroka.“ (*Von erkantus des gestirns*, Sudhoff, sv. XII, str. 196n.)

⁷⁰ „A tak jako mágové z Východu odhalili díky této objevitelce (*Inventrix*) Krista ve hvězdě, tak jako můžeme objevit oheň v křemenu, tak i v přírodě lze objevit umění, která uvidět je snazší, než bylo hledat Krista.“ (*Labyrinthus medicorum*, cap. IX [Huser I, p. 179]).

⁷¹ Ve 4. traktátu knihy *Paramirum* [Huser I, p. 30n, Sudhoff I, p. 215], kde se mluví o „ens spirituale“ nemoci, říká Paracelsus: „Máme-li k vám ale promluvit o ens spirituale, upozorňujeme vás, že to vy sami kladete ten styl, kterému říkáte teologický. Není totiž všechno svaté, co se zve teologií, a stejně tak není blahé všechno, s čím se tam pracuje. A stejně tak není pravdivé ani všechno to, co používá ten, kdo tomu nerozumí, totiž teologie. A třebaže teologové tohle ens přenáramně popisují, nečiní tak podle názvu a textu našeho čtvrtého pagoyum, a popírají i to, co my prokazujeme ... jedno však chci, abyste pochopili: že totiž poznání toho ens nepochází z křesťanské víry; pro nás je to pagoyum. A není ani proti víře, v níž budeme kráčet až do konce. Poznejte tedy sami v sobě, že žádným způsobem neporozumíte ens ani duchu, když budete tvrdit, že jsou to samí ďáblové. To mluvíte bez rozumu a taková řeč je docela jalová: to působí ďábel.“

⁷² *Theophrasti ex Hohenheim utriusque medicinae doctoris de Vita Longa* (1562), p. 56. V „Caput de morbis somnii“ (Sudhoff IX, p. 359nn) říká Paracelsus o *lumen naturae* dále: „Podívej se na Adama a na Mojžíše i na ostatní, kteří v sobě hledali to, co bylo v člověku, a odkryli to, jako všichni kabalisté, a nevyzvěděli přitom nic cizího od ďábla nebo od duchů, ale věděli to ze světla přírody; dokonce je v sobě vyvolali ... ono pochází z přírody, která je v sobě zrodila. A děje se to ve spánku, protože ty věci se musí používat ve spánku, a ne bděle; spánek je pro tahle umění bděním, proto mají ducha, který tomu napomáhá. Je pak pravdou, že Satan je ve své moudrosti kabalista a že je

spis *Occulta philosophia* Agrippy z Nettesheimu z roku 1510. Tento autor hovoří o „luminositas sensus naturae“ (světelnosti smyslu přírody), jejíž světlo dopadá i na zvířata a uschopňuje je k věštibám.⁷³ Tomuto místu u Agrippy odpovídají Paracelsova slova:

„Je tedy třeba též vědět, že auguria ptáků jsou z těchto vrozených duchů: jako kohouti kokrháním předvídají počasí, pávice zabíjejí své muže a tak dále. To všechno je z vrozeného ducha a je to světlo přírody. A jako je ve zvířeti a je přirozené, tak je má v sobě i člověk a přichází s ním na svět. Kdo je čistý, je dobrým věštcem, přirozeným jako ptáci, a věštby těch ptáků nejsou proti přírodě, nýbrž z přírody, podle povahy jednoho každého. To, co oznamují ptáci, předpovídá také spánek; neboť je snový duch, který je neviditelným tělem přírody.⁷⁴ Přičemž je třeba vědět, že když člověk věští, nemluví z dábla, ani ze Satana, ani z Ducha svatého, nýbrž ze zrozené přirozenosti neviditelného těla: učí se magii a je z něho magus.“⁷⁵

Světlo přírody pochází z „astrum“. Jak říká Paracelsus:

„v člověku nemůže být nic, ledaže mu to bylo dáno světlem přírody, a co je ve světle přírody, to je působení hvězd“.⁷⁶

mocný; tihle zrození duchové člověka jsou však také takoví ... neboť tohle je světlo přírody, které pracuje ve spánku, a je to neviditelný člověk, zrozený stejně jako ten viditelný, a je přirozený; ve vědění však je víc, než co ví tělo. Neboť ze zrozeného ducha pochází to, co je vidět; ... v tomhle zrozeném duchu je světlo přírody, a to je učitelem lidí.“ Paracelsus říká, že lidé sice umírají, tento učitel však učí dál. (Sudhoff XII, p. 23; též *De podagricis liber I* [Huser I, p. 566]).

⁷³ Henr. Corn. Agrippa, *Philosophia Occulta* (ed. 1533), str. LXVIII. Světlo přírody hraje ostatně nezanedbatelnou roli už u Mistra Eckharta.

⁷⁴ Pěkný výrok se v této souvislosti nachází ve *Fragmenta medica* (Huser I, díl 5, p. 131): „Velký je ten, pro nějž jsou jeho sny správné, to jest ten, kdo správně žije a prodlévá v tomto kabalistickém zrozeném duchu.“

⁷⁵ *De morbis somnii*, Sudhoff IX, p. 361.

⁷⁶ *Das buch der philosophie des himmlischen firmaments*, Sudhoff, XII, pp. 23 a [násl. citát] 26; též *Labyrinthus medicorum*, cap. II, a *De pestilente*, tract. I

Pohané ještě měli toto přirozené světlo, „neboť jednat v přirozeném světle a radovat se v něm, to je božské, třebaže smrtelné“. Předtím než na svět sestoupil Kristus, byl svět ještě nadán přirozeným světlem. Ve srovnání s Kristem to však bylo „světlo menší“. „Třeba proto vědět, že přírodu nutno vykládat z ducha přírody, Slovo Boží z Ducha Božího, dábla zase z jeho ducha.“ Kdo o těchto věcech nic neví, je „nacpaný jako vepř a není v něm místa pro učení a zkušenost“. Světlo přírody je quinta essentia, Bohem samým vytažená ze čtvera elementů, a leží „v našem srdci“⁷⁷. Rozněcuje se Duchem svatým.⁷⁸ Přirozené světlo je intuitivní chápání souvislostí, jistý druh iluminace.⁷⁹ Má v podstatě dva zdroje: smrtelný („tötliche“) a nesmrtelný, jemuž Paracelsus říká „anděl“.⁸⁰ Člověk, praví, „je také anděl, jehož všechny vlastnosti má“. Je obdařen přirozeným světlem, ale také světlem mimo světlo přírody, jímž může zkoumat věci nadpřirozené.⁸¹ V jakém vztahu je toto „nadpřirozené“ světlo ke světlu Zjevení, zůstává nicméně poněkud temné. Zdá se však, že v tomto ohledu tu existuje jisté specifické trichotomické pojetí.⁸²

Svébytná hodnota přirozené zkušenosti oproti autoritě tradice představuje základní motiv Paracelsova myšlení. Na této půdě bojuje proti lékařským školám a u jeho žáků se tento revoluční útok rozšiřuje také na aristotelskou filosofii.⁸³ Tímto postojem se Paracelsus stal průkopníkem přírodovědného bádání a přispěl tak k tomu, že poznávání přírody dosáhlo svébytného postavení oproti historické autoritě. Tento osvobozující čin vydal sice mnohé plody, otevřel však zároveň onen spor mezi „vědění a vírou“, který otrávil zejména duchovně atmosféru 19. století. Paracelsus samozřejmě o tomto svém následném působení, respektive o jeho možnostech, nemá ani tušení.

(Huser I, p. 327). Tato hvězdoprava byla již dalekosáhle připravena v díle *Occulta philosophia* od Cornelia Agrippy, jemuž Paracelsus vděčí za mnohé.

⁷⁷ I.c., Sudhoff, p. 36, a *Argumentum ... Von der himmlischen Wirkung*, Sudhoff XII, p. 304.

⁷⁸ *Paramirum*, p. 35n.

⁷⁹ *Labyrinthus medicorum*, cap. VIII [Huser I, p. 174].

⁸⁰ *De podagricis*, Huser [I, p. 195n].

⁸¹ *De nymphis prolog*, Sudhoff XIV, p. 115n.

⁸² Srv. níže pasáž o teorii arkán k prodloužení života.

⁸³ Tak u Adama von Bodenstein a Gerharda Dorna.